

ASOS JOURNAL

The Journal of Academic Social Science

Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 10, Sayı: 126, Mart 2022, s. 90-95

ISSN: 2148-2489 Doi Number: <http://dx.doi.org/10.29228/ASOS.57422>

Yayın Geliř Tarihi / Article Arrival Date
28.01.2022

Yayımlanma Tarihi / The Publication Date
28.03.2022

Dr. Cemal OKÇU

Bursa Uludağ Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı
cemalokcu16@gmail.com
Orcid: 0000-0003-0606-0939

BAHŞAYIŞ LÜGATİ'NDE GEÇEN BAZI SÖZCÜKLER HAKKINDA

Öz

Eski Anadolu Türkçesi veya Eski Türkiye Türkçesi diye adlandırdığımız yazı dili, bilindiği gibi, Anadolu ve Rumeli bölgesinde ve Oğuz-Türkmen lehçesi temelinde kurulup gelişmiş olan Türk yazı dilinin XIII-XV. yüzyıllar arasını kapsayan ilk dönemdir. Bahşayış lügati bu dönemden kalma önemli bir sözlüktür. Bu sözlük Oğuzca birçok arkaik kelimeyi ortaya koymasından dolayı bizi Eski Anadolu Türkçesinden çok daha önceki dönemlere götürür. 14. yüzyıl Oğuz Türkçesine ait bu dil malzemelerinden günümüz yazı dilinde artık kullanılmayan, ama Anadolu ağızlarında varlığını sürdüren sözcükleri aşağıya almayı uygun gördük. Bu çalışmada Bahşayış lügatinde geçen sözcüklerin günümüz ağızlarındaki kullanımlarına dikkat çekerken aynı zamanda da Eski ve Orta Türkçe dönemlerindeki varlıkları tespit edilecektir.

Anahtar kelimeler: Eski Anadolu Türkçesi, Oğuzca, Bahşayış lügati, Anadolu ağızları, söz varlığı

ABOUT SOME WORDS IN BAHŞAYIS LUGATI

Abstract

Old Anatolian Turkish or Old Turkey Turkish we call literary language, as is known, Anatolia and Rumelia region and developed the written language of Turkey established on the basis of Oguz-Turkmen dialects XIII-XV. It is the first period covering centuries. Bahshayish lugati is an important dictionary from this period. This dictionary takes us back to the earlier periods of Old Anatolian Turkish in terms of displaying many archaic words in Oghuz. One of these language materials belonging to the 14th century Oghuz Turkish, we deemed it appropriate to take down the words that are no longer used in the written language of the present day, but which continue to exist in the Anatolian dialects. In this study, while presenting the usage of the words in Bahshayish lugat in today 's dialects, their existence in Old and Middle Turkish periods will be determined.

Keywords: Old Anatolian Turkish, Oğuzca, Bahşayış lugati, Anatolian dialects, vocabulary

GİRİŞ

Eski Anadolu Türkçesi veya Eski Türkiye Türkçesi diye adlandırdığımız yazı dili, bilindiği gibi, Anadolu ve Rumeli bölgesinde ve Oğuz-Türkmen lehçesi temelinde kurulup gelişmiş olan Türk yazı dilinin XIII-XV. yüzyıllar arasını kapsayan ilk dönemidir. Bugün Türkiye ve Avrupa kitaplıklarında yüzlerce yazma eseri bulunan Eski Anadolu Türkçesi, dil yapısı bakımından özel bir değer taşıdığı gibi, Türk dili tarihindeki yeri bakımından da bir dönüm noktası oluşturur. Çünkü XIII. yüzyıla gelinceye kadar Oğuz boyları, Orta Asya Türk devletlerinin siyasi ve sosyal dokusunu oluşturan etnik yapıda önemli bir yer tuttıkları halde, lehçeleri müstakil bir varlık gösterememiştir. Oğuz Türkçesinin bağımsız bir kimliğe ulaşabilmek için geçirdiği tarihi sürecin bir özet halinde gözden geçirilmesi bile, bu önem ve değeri kendiliğinden ortaya koyacak niteliktedir (Korkmaz, 2005: 471).

Bu dönemde Türk dili açısından çok önemli eserler telif ya da tercüme edilmiştir. Bunlardan birisi miladi 14. yüzyılda istinsah edildiği tahmin edilen ve ketebe kaydında miladi 10. yüzyılda telif edildiği belirtilen Arapça-Farsça tematik bir sözlüğün satırarası Eski Oğuzca tercümesi olan Bahşayış Lügati'dir. Bu sözlük Oğuzca birçok arkaik kelimeyi ortaya koymasından bizi Eski Anadolu Türkçesinden çok daha önceki dönemlere götürür. Kaşgarî'nin, sözlüğünde Oğuz Türkçesinin özellikleri konusunda söyledikleriyle de büyük paralellik gösteren eserin söz varlığı, ona bu eserin Eski Oğuzcanın söz varlığını ortaya koyan en önemli ve en eski eserlerden birisi olma özelliğini kazandırır (Turan, 2000: 17).

14. yüzyıl Oğuz Türkçesine ait bu dil malzemelerinden günümüz yazı dilinde artık kullanılmayan, ama Anadolu ağızlarında varlığını sürdüren sözcükleri aşağıya almayı uygun gördük. Bundaki amacımız, Türkçenin halk arasındaki söz zenginliğini ortaya koymak ve sözcük varlığının sürekliliğini göstermektir. Bu sözcükler, yazı diline geç(e)memiş olmakla birlikte Türkçenin kullanıldığı farklı bölge ve farklı zamanlarda kendini göstermiştir. Bugün dahi Anadolu ağızlarında varlığını sürdürmektedir. Günümüzde bunlardan bazıları yazı dilinde yabancı dillerden giren sözcüklerle karşılaşmaktadır. Ayrıca yazı dilinde seyrek gördüğümüz veya hiç göremediğimiz bu sözcüklerin, o dönemki konuşma dilinin ürünleri olduğu

düşünülürse, halk arasındaki dil unsurlarının zenginliği ve gizli anlaşmalar çerçevesinde sürekli yaşadığını göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

İNCELEME

ağu : zehir. DS *ağu* zehir (Anadolu geneli), DLT *ağu* zehir, EUTS *ağu* zehir, KTS *ağu* zehir

ağuz : hayvanın doğurduktan sonraki daha katı olan ilk sütü. DS *ağuz* hayvanın koyulaşmış sütü (Yeşilova-Burdur., İnebolu-Kastamonu., Zile-Tokat.) . DLT *ağuz* hayvanın doğurduktan sonraki ilk sütü. KTS *ağuz* deve veya koyunun ilk sütü.

algım salgım : serap, hayal. DS *algım salgım* gökkuşağı (Bolu)

arış : dokuma tezgahına uzunlamasına atılan iplik. DS *arış* eski dokumacıların kullandıkları bir ölçü (Emet-Kütahya) DLT *arış* dokumanın tezgaha sarılmış olan uzunlamasına telleri. KTS *arış* dokunulacak bezin uzunluğunda gerilen ip.

aşdar : tavan, çatı. DS *asdar* tavan (Kalecik, Çubuk-Ankara)

bağa : kaplumbağa. DS *bağa* kaplumbağa (Gördes-Manisa, Susurluk-Balıkesir). DLT *baka* kaplumbağa KTS *bağa* kaplumbağa.

banbal : arı büyüklüğünde zehirli sinek. DS *banbal* /*bambal* zehirli böcek yada sinek (Lüleburgaz-Kırklareli, Mustafakemalpaşa-Bursa).

bedrük : dürülmüş pamuk lülesi. DS *bedrük* dürülmüş pamuk lülesi (Malatya).

beñdeş : eş, benzer, akran. DS *bendeş* benzer, eş (Afyon).

berk : güvenilir sağlam kişi. DS *berk* sağlam, sert (Bergama-İzmir, Vakfikebir-Trabzon, Şereflikoçhisar-Ankara)

berkit- : sertleşmek (Kırşehir-Mucur-Kargın). DLT *berk* muhafaza edilmiş, sağlam. EUTS *bärk* kuvvetli, güçlü, sağlam. KTS *berk* kuvvetli.

beste : benek, leke. DS *beste* benek (Acıpayam-Denizli, Bor-Niğde, Ermenek-Konya)

binüt : at, katır, deve gibi binek hayvanı. DS *binet* binek atı (Taşköprü-Kastamonu, Silifke, Mut-İçel)

biti : 1. mektup, kitap yada yazılı metin. 2. belge, senet. DS *biti* 1. defter (Bünyan-Kayseri) 2. mektup (Eğridir-Isparta, Yenipazar-Aydın). DLT *biti* gökten inen kitaplardan her biri. KTS *biti* kitap, yazı, mektup. EUTS *bitig* yzi, kitap, belge, vesika, vasiyetnâme.

bö : zehirli örümcek. DS *bö* korkunç yaratık, böcek, örümcek (Afşin, Elbistan-Kahramanmaraş).

böyü : zehirli, örümcek, böcek (Kırşehir-Mucur-Kargın). DLT *bög* bir çeşit örümcek. KTS *böv*, *böy* örümcek.

butur - : azgınlaş-. DS *butur*- taşkınlık yapmak, kabına sığmamak (Gaziantep).

bünle - : (hayvan) zıplama, tekme atma. DS *bünle* – çifte atmak (Bozdoğan-Aydın).

bürçek : kakül. DS *bürçek*, *birçek* kakül (Çal-Denizli, Erciş-Van). DLT *pürçek* insanın ve atın perçemi. KTS *bürçek* alındaki kesme saç.

çaşut : casus. DS *çaşut* muhabir (Taşköprü-Kastamonu, Şavşat-Artvin, Çayeli-Rize). DLT *çaşut* casus. KTS *çaşut* casus.

çeleg : kuşun kalemlı tüyleri. DS *çelek* kanat tüyü (Polatlı-Ankara)

çerçi : eczacı, yararlı ot satan. DS *çerçi* köy köy dolaşıp alışveriş yapan kimse (Anadolu geneli).

çetük : kedi. DS *çetük* kedi yavrusu (Boyabat-Sinop, Zile-Tokat). DLT *çetük* kedi. KTS *çetük*, *şetük* kedi.

çığd : yüzde bulunan leke. DS *çığt* hamile kadınların yüzünde görülen koyu renkli leke (Isparta, Afşin, Elbistan-Kahramanmaraş, Ankara, Antalya). KTS *çığt* ergenlerin, bazen de ihtiyarların yüzünde peyda olan cilt lekeleri.

çigin : omuz. DS *omuz* (Anadolu geneli). DLT *çigin* omuz. KTS *çigin* omuz.

çoğaç : gün ışığı. DS *çoğaç* güneş.

degeg : asma filizi, asma kütüğü. DS *degek* asma filizi, asma dalı (Aşnak-Batman).

edük : bir tür ayakkabı, mest. DS *edik* mest (Bozüyük-Bilecik, Erkilet-Kayseri, Karaman). DLT *etik*, *etük* pabuç, mest, kadın ayakkabısı. KTS *etik*, *etük* mes, çizme. EUTS *etük* terlik, ayakkabı, çizme.

esrük : sarhoş. DS *ersek* sarhoş (Polatlı, Nallıhan-Ankara) DLT *esrük* sarhoş. KTS *esrik*, *esrük* sarhoş. EUTS *esrük* sarhoş.

eyegü : kaburga kemiği. DS *eyeği* kaburga (Tosya-Kastamonu, Darende-Malatya, Kilis). DLT *eyegü* her hayvanın kaburgası. KTS *eyegü* eye kemiği, omurga kemiği.

eyrim : eyerin altına koyulan keçe. DS *eyrim* eyerin altına konan keçe (Konya). DLT *adrim* eyerin altına iki yana konan keçe.

geñez : kolay, rahat, problemsiz. DS *genez* kolay (Düzce). DLT *keñes* sığ, az, kolay, hafif. KTS *keñez* yavaş, kolay.

gicük : kaşınma, uyuz hastalığı. DS *gicük* kaşınma (Çaycuma-Zonguldak). DLT *kiçimek* kaşınmak. KTS *kiçimek* kaşınmak.

göçen : bir yaşından küçük tavşan. DS *gücen* tavşan yavrusu (Çal, Acıpayam-Denizli, Küre-Kastamonu, Karaman).

gülek : süt, yağ vb. konulan tahta kova. DS *gülek* içine yağ konulan kova (Sungurlu-Çorum, Ankara, Yozgat, Konya).

ivez : sivrisinek. DS *ivez* (Anadolu geneli). DLT *övez*, *övez* bir çeşit sivrisinek. KTS *ivez*, *üyez*, *üyüz* sivrisinek.

kavluç : fitıklı. DS *kavuç* fitik hastası (Devrek-Zonguldak, Kurşunlu-Çankırı, Kastamonu, Sinop).

kerdeme : tere otu. DS *kerdeme* tere otu (Anamur-İçel, Marmaris-Muğla).

kığ : koyun, keçi gibi hayvanların dışkısı. DS *kığ* küçükbaş hayvanların dışkısı (Gemerek-Sivas, Bor-Niğde).

koduk : sıpa. DS *kodak* sıpa (Anadolu geneli). KTS *koduk*, *kuduk* eşek sıpası.

köşek : deve yavrusu. DS *köşek* deve yavrusu (Eğridir-Isparta, Tavas-Denizli, Doğubeyazıt-Ağrı). KTS *köşek* bir yaşımdan küçük deve.

kuyruğu öri : akrep. DS *kuyruğu öri* akrep (Lapseki-Çanakkale, Silifke-İçel).

oğrı : hırsız. DS *oğru* hırsız (Bergama-İzmir, Sarıkamış-Kars, Polatlı-Ankara, Osmaniye). DLT *oğrı* hırsız. KTS *oğrı* hırsız. EUTS *oğrı* hırsız, haydut.

otacı : doktor. DS *otacı* doktor (Bursa, Adapazarı, Niğde, Edirne). DLT *otaçı* hekim, ilaç yapan. KTS *otaçı* tabip, hekim. EUTS *otaçı* doktor, hekim.

ögü : baykuş. DS *ögü* baykuş (Isparta). DLT *ügi, ühi* baykuş. KTS *ügü* baykuş.

öyken : akciğer. DS *öyken* akciğer (Bolvadin-Afyon, Kayseri). DLT *öpke* akciğer. KTS *öyken, öyke* ciğer, akciğer. EUTS *öpkä* ciğer.

sağrak : kadeh. DS *sağrak* kadeh (Çanakkale). DLT *sagrak* sürahi, kase, kap. KTS *sağrak* emziksiz uzun boğazlı su kabı.

sayru : hasta. DS *sayru* hasta (Bergama-İzmir, Polatlı-Ankara, Alanya-Antalya). KTS *sayru* hasta.

sındu : makas. DS *sındu* makas (Daday-Kastamonu). DLT *sındu* makas. KTS *sındı, sındu* makas.

sokman : bir tür çizme. DS *sokman* bir tür ayakkabı, çizme (Hadım-Konya).

sökel : hasta. DS *hasta* (Anadolu geneli). DLT *sökel* hasta. KTS *sökel, sögen* hasta.

söye : direk, istinat direği. DS *söye* direk (Sarimbey-Çorum, Çarşamba-Samsun). KTS *sövmek, süyemek* dayanmak, yaslanmak.

uyan : gem. DS *uyan* gem (Kızılcahamam-Ankara, Konya, Dört Yol-Hatay). KTS *uyan* atın koşumlarından biri, yular.

yelegen : hızlı, çabuk. DS *yeleşen* çabuk (Sungurlu-Çorum, Merzifon-Amasya, Avanos-Nevşehir).

SONUÇ

Bu çalışma bize göstermiştir ki Türkiye Türkçesi ağızlarında Eski Oğuzca ile paralellik gösteren birçok sözcük yaşamaktadır. Türkoloji çalışmalarında ağızlar üzerine yapılacak çalışmaların bu bakımdan yapılması, tarihi şivelerle günümüz şivelerinin söz varlıklarının etkileşiminin belirlenmesi bakımından gereklidir. Ağız çalışmaları yapılırken bölge ağızlarının söz varlıkları bu gözle taranmalı, tarihi şivelerle ortaklık gösteren sözcükler ayrıca belirtilmelidir. Bu tür çalışmalar, hem konuşma dilinin hem de tarihi şivelerin söz varlıklarının kullanılış ve anlam zenginliklerinin tespiti açısından gereklidir.

KISALTMALAR

DS Derleme Sözlüğü

DLT Divanü Lügat-it-Türk

EUTS Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü

KTS Kıpçak Türkçesi Sözlüğü

KAYNAKÇA

- Atalay, B. (1986). *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi I-III*, Ankara 1985 ve *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini "Endeks"*. TDK Yay., Ankara.
- Caferoğlu, A. (1993). *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, Enderun Kitabevi. 3. Baskı, İstanbul.
- Korkmaz, Z. (2005). Eski Anadolu Türkçesinin Türk Dili Tarihindeki Yeri, *Fikret Türkmen Armağanı*. TKAE yay.
- Toparlı R., Vural H., Karaatlı R. (2003). *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*, TDK Yay., Ankara
- Turan, F. (2001). *Eski Oğuzca Sözlük: Bahşayış Lügati*. İstanbul: Bay. yay.
- Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü 1-12. TDK Yay. Ankara. 1963-1982.